

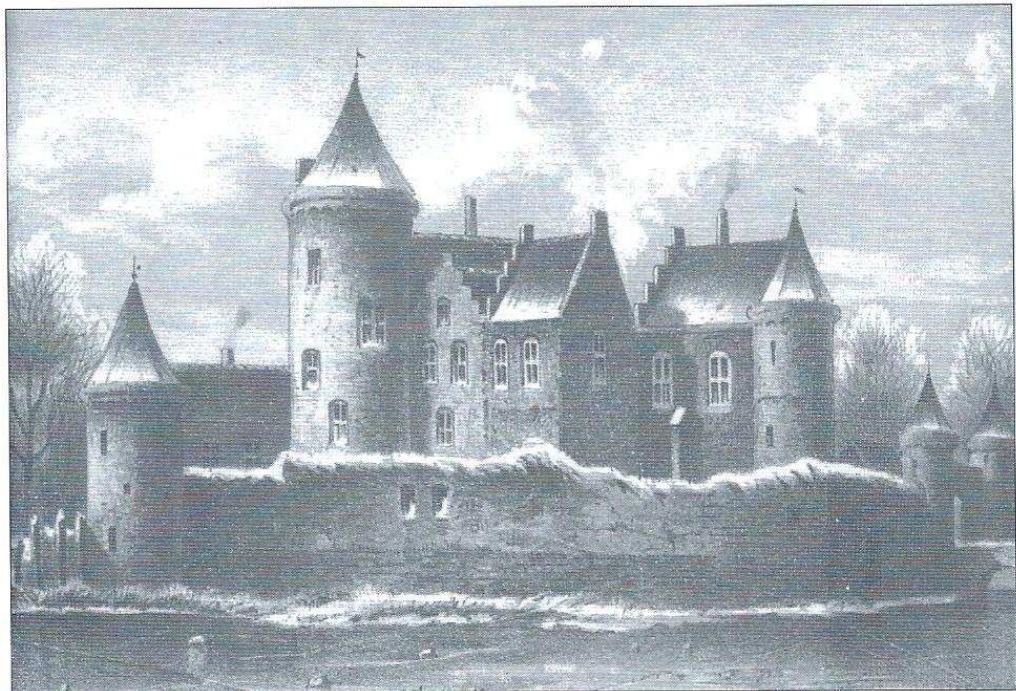
Het dorp Vreeland

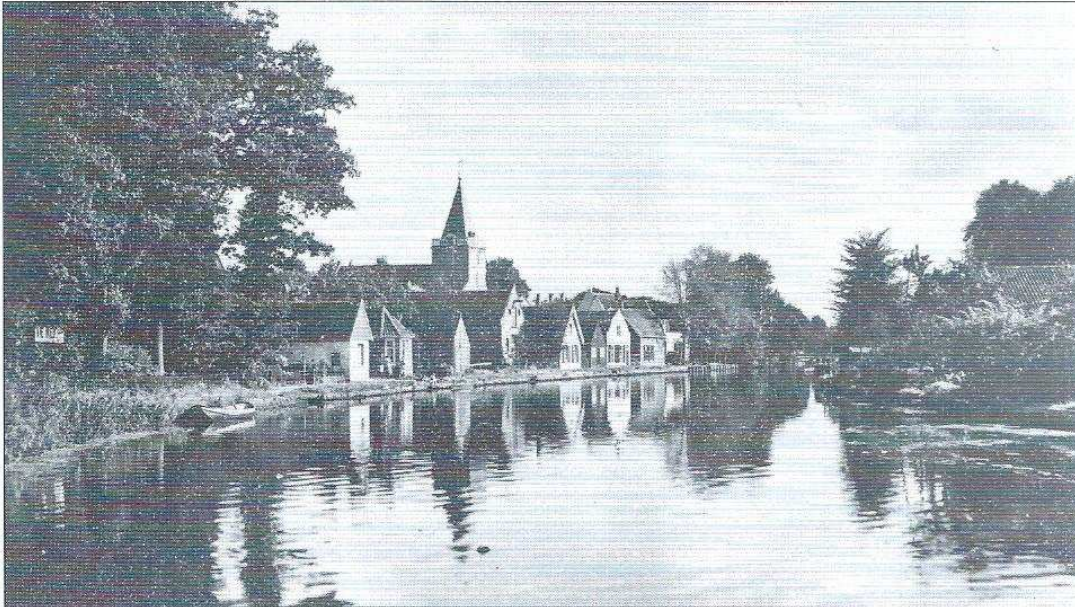
Van kasteel tot dorp

De oudste gegevens over Vreeland dateren uit de dertiende eeuw. Melis Stoke, auteur van 'Historie van Floris V', maakte rond 1290 melding van het dorp dat op de grens van het bisdom Utrecht en het graafschap Holland lag. Eeuwen eerder was er hier al sprake van een nederzetting Dorsen (of Dorsken). Het is niet precies bekend waar die lag, maar waarschijnlijk in de Dorssewaardpolder. In 1253 begon de Utrechtse bisschop Hendrik van Vianden met de bouw van een versterkt slot, om daarmee het Sticht Utrecht te beschermen tegen de aspiraties van de heren van Amstel. Zes jaar later werd de bouw afgerond. De bisschop verbond aan de naam 'Vredeland' de gedachte dat het kasteel moest dienen om de vrede aan het Sticht van Utrecht te verzekeren. 'Vredeland' is echter geen land van vrede geweest. Belegering van het slot en verpanding waren er schering en inslag en het slot was dan ook regelmatig strijdtoneel

in de steeds weer opblaiende grensconflicten tussen Utrecht en Holland. Op het grasland dat tot in de zeventiger jaren van de vorige eeuw in gebruik is geweest als voetbalveld van de club Sperwer, stond tot in de twintiger jaren van de zestiende eeuw dit machtige verdedigingsbolwerk. In die tijd was de geestelijke macht overgenomen door de wereldlijke macht, in de persoon van Karel V. Het kasteel had zijn functie als grenspost in het noordwesten van het Sticht verloren, omdat deze functie was overgenomen door het kasteel Abcoude. Bovendien vond de keizer het belangrijker om een burcht binnen de stad Utrecht te bezitten. Zodoende liet hij het kasteel in 1529 slopen. Met de sloop van het slot daalde ook de stad hoe langer en meer in aanzien om uiteindelijk een landelijk dorp te worden. Mede hierdoor werd in 1560 door de Staten van Utrecht het stadsrecht, dat omstreeks 1265 door de bisschop van Utrecht aan de burgers van Vreeland was verleend, ontnomen.

Prent van kasteel Vredeland van C.W. Mieling naar een tekening van Johannes Hilverdink uit ca. 1895, naar een onbekend voorbeeld uit ca. 1500.

De huizen langs het jaagpad en de daarachter liggende kerk worden weerspiegeld in de Vecht (Coll. W. Mooij)

Ligging

Vreeland ontwikkelde zich tussen het kasteelterrein en de rechte bochtafsnijding van de Vecht met een rechthoekige structuur en haakse wegen. Tot de zeventiende eeuw bevond zich hoofdzakelijk bebouwing aan de oostzijde van de rivier. Het dorp ontwikkelde zich verder rondom de kerk, die als parochiekerk annex slotkapel was gebouwd. De parochie Vreeland zal gevormd zijn na de bouw van de kerk hier in het midden van de dertiende eeuw. De kerk was gewijd aan St. Nicolaas. De parochie strekte zich uit over de gerechtsgrenzen met Nigtevecht en Kortenhoef. Dit leidde nogal eens tot conflicten, met name waar het ging om belastingheffing en -inning. Het gebied van de parochie Vreeland viel onder het aartsdiakonaat van Oudmunster. Uit een nummer van de Kerkbode voor de Vechtstreek blijkt dat de inwoners zich in het verleden soms met zaken bezighielden die voor de kerk het daglicht niet konden verdragen. Zo werd er lange tijd in de maand augustus, de zondag na Maria Hemelvaart en nog twee dagen daarna, de kermis of jaarmarkt met veel vermaak gevierd. De kermis werd met verregaande buitensporigheden gehouden; er werd op zondag om koek gedobbeld, in de herberg op de viool gespeeld en dit alles in aanwezigheid van de schout. Dit werd in de achttiende eeuw gezien als stoornis van de

godsdienst en ontoring van Gods heilige naam.¹

De gemeente Vreeland, zoals die na 1813 vorm kreeg, grensde in het noorden aan de gemeenten Nigtevecht en Nederhorst den Berg, in het oosten aan de gemeente Kortenhoef, in het westen aan het grondgebied van Abcoude-Baambrugge, in het zuidoosten aan Loosdrecht, en in het zuiden aan de gemeente Loenen. Het grondgebied van de gemeente bestond uit de Dorssewaardpolder, de Hoekerpolder, de Voorburgse polder en het dorp Vreeland. De gemeente Vreeland werd ingedeeld in twee secties die simpelweg naar hun ligging de namen kregen van beoosten de Vecht (A) en bewesten de Vecht (B). De dorpskern lag op de westoever in sectie B. De bebouwing aan de overkant van de Vechtbrug was er in 1899 grotendeels nog niet. Dit deel van het dorp was verdeeld in een aantal buurtschappen, waaronder de westelijke Vechtdijk. Langs deze dijk bevond zich wat lintbebouwing met boerderijen. In het buurtschap Duinkerken stond het huis Schoonoord. Hiernaast stond een 'Logement en stalhouderij De Nederlanden'. Iets verder lagen tussen de weg en de Vecht een tiental huizen en werkplaatsen van timmerlieden en een wagenmaker. De buurt tussen Molenvliet en de Vechtbrug heette De Boterbuurt. Hier waren een koperslagerij, een wagenmakerij en een kuiperij gevestigd. In de Blauwe buurt was

De Vechtbrug met brugwachtershuisje rond 1903. Het bord met de tarieven voor de tol die geheven werd wanneer men de brug overstak hangt tegen de buitenmuur.

in 1891, langs de Molenvliet, de gereformeerde kerk gebouwd. In 1912 kwam er een bloemenkwekerij met de naam Flora et Pomona.

De Pannenbuurt dankte zijn naam aan dakpannen- en tegelfabriek 'De Goede Verwachting' (nu Nigtevechtseweg 17-29). De fabriek was hier gevestigd van 1854 tot 1888. Verder waren er nog de buurtschappen Het Hoekerland, De Nes, De Bosch (Boslaan) en De Sluis ('t Sluisje). Rond de sluis stonden enkele huizen en een wasserij. Er woonden een rietdekker, warmoezeniers, veenlieden en de sluiswachter. Via de oude Vecht kon hier geschut worden naar de Dorsscheveense polder van Kortenhoef (nu Wijde Blik). Tenslotte was er De Dorssewaard. Deze polder lag tussen de Kleizuwe, de oostelijke Vechtdijk en het dorp. In de polder stonden tien boerderijen, twee fruitkwekerijen en de buitenplaatsen 'Vreedendorst' en 'Brugzicht'.²

Bevolking en broodwinning

De oudste telling, voor zover bekend, van de bevolking dateert uit het jaar 1632. Toen bedroeg het aantal inwoners 316. Bijna twee eeuwen later, in 1815, was dit aantal gestegen naar 612. Hiermee was Vreeland een van de minst bevolkte gemeenten van Utrecht. Het aantal inwoners nam slechts langzaam toe. Volgens een verordening van de synode moest er in de gemeenten om de tien jaar een telling plaatsvinden van lidmaten van

de hervormde gemeenten en wel voor de eerste keer in februari 1835. Er waren in Vreeland toen 200 lidmaten.

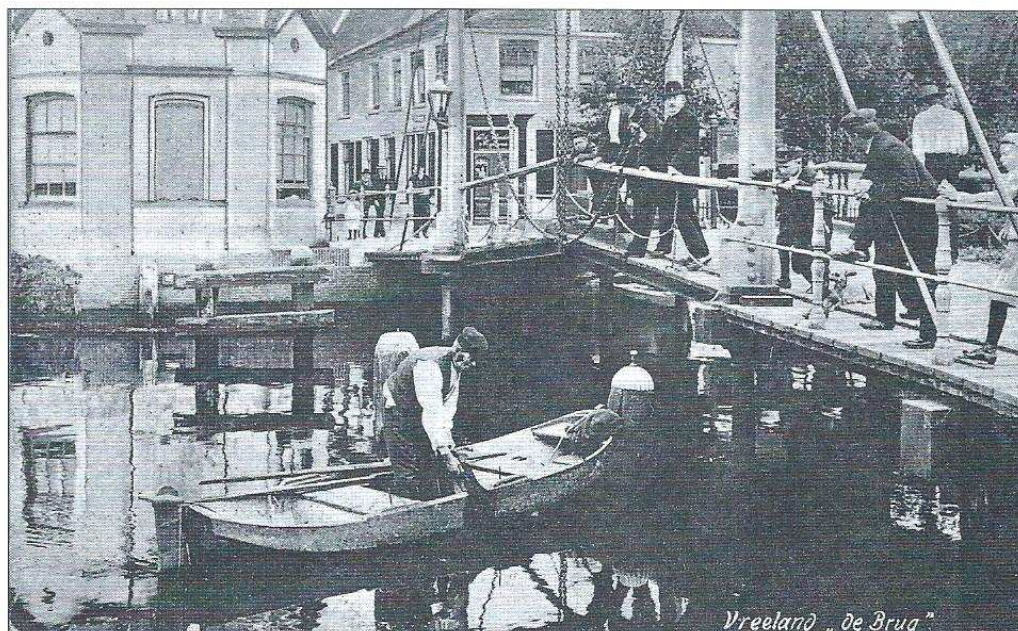
In 1847 bestond de hervormde gemeente uit 220 lidmaten (met stemrecht) en 258 doopleden. In dat jaar telde Vreeland 703 inwoners, waarbij 478 hervormden, 199 rooms katholieken, 13 evangelisch lutherse, 2 oud roomsen en 11 Israëlieten. In 1900 waren er 876 burgers.³

Aan de hand van volkstellingen uit de twintigste eeuw kan het aantal en de samenstelling van de bevolking worden afgeleid. Volgens een van deze tellingen op 31 mei 1947 bedroeg het aantal inwoners op dat moment 972. Na een dergelijke telling in 1960 bleek dat de bevolking was gegroeid naar 1342 inwoners.⁴ In 1963 tenslotte, een jaar voor de opheffing, telde Vreeland 1407 ingezetenen.

Aan de hand van twee lijsten, die rond 1748 zijn opgemaakt ten behoeve van de belastingheffing, kan een beeld worden geschetst van de Vreelandse bevolking en hun broodwinning. Deze lijsten zijn in het archief van het gerecht Vreeland terug te vinden en bevatten onder meer de namen en beroepen van gezinshoofden.⁵ Vlakbij de Klapbrug woonden twee beschuitbakkers. Een van hen was Willem Voorthuysen. In 1754 was hij schepen en later burgemeester van Vreeland. Het huis van Willem werd in 1795 verbouwd tot hervormde pastorie. Verder woonden in de Voorstraat de dokter Jan van der Heijden, handwerk-

lieden en winkeliers. Op de Achtergracht (nu Lindengracht) tot aan de pastorie op het Kerkplein woonden veel daggelders, een schipper, een bode en een joodse hoedenschoonmaker. In de Klapstraat woonden veel ambachtslieden. In het kerspel Kortenhoeft - de Kleizuwe en het Sluisje - woonden voornamelijk daggelders, een visser, een jager en een kleermaker. Een eeuw later waren de meeste Vreelanders werkzaam in de veeteelt, de zuivelbereiding en in mindere mate in de veenderij. Verder waren er veel ambachtslieden. Aan het eind van de negentiende eeuw, in 1899, woonden er 861 mensen in Vreeland. Een fors aantal van hen was boer of werkzaam op een boerderij. De meeste van hen waren veehoudende boeren. Het vee zorgde niet alleen voor inkomsten, maar ook voor problemen. In een publicatie van Gedeputeerde Staten van Utrecht wordt melding gemaakt van gevallen van tongblaar (mond- en klauwzeer) in Vreeland. Daarnaast verdiende een groot aantal van hen de nering door het drijven van een winkeltje of bedrijfje. In het dorp waren onder meer vier bakkers, twee slagerijen, zes kruideniers, twee smederijen, twee metselaars, twee schilders, twee schoenmakers, een klompenmaker, een kleermaker en een zadelmaker gevestigd. Verder waren er kleine bedrijven, met name langs de Vecht, waarin de plaatselijke bevolking werk vond.

Hiertoe behoorde de uit de zeventiende eeuw daterende goudleerbehangmakerij aan de Vossenlaan. Aan de Klapstraat was de lokale bierbrouwerij gevestigd. In de achttiende eeuw was er een katoendrukkerij gevestigd op de buitenplaats Vreedenhorst. Deze katoendrukkerij van W. van Holst en H. de Jong, beiden wonende te Nederhorst den Berg, werd in 1814-1815 gesloopt.⁶ Daarnaast was er in Vreeland een scheepmakerij gevestigd aan de oever van de Vecht ten noorden van het dorp, voorbij De Nes. De buitenplaats 'Brugzicht' belandde in 1888 in de handen van een eigenaar van een zuivelfabriek. Dit betekende een ommekeer in de geschiedenis van de buitenplaats. Het huis werd aan de voorzijde uitgebreid met een serre en in de tuin kwamen fabrieksgebouwen tot stand. Nadien volgden verschillende eigenaren elkaar op. In 1906 richtte Frans Jurgens er de roomboterfabriek Milka op. Deze fabriek kwam in 1930 in het bezit van Van Leer's Verenigde Fabrieken, die hier tot de dag van vandaag gevestigd is. De zuivelfabriek Concordia, voorganger van Milka, speelde overigens een belangrijke rol in Vreeland, niet alleen wat betreft werkgelegenheid, maar ook wat betreft de aanleg van elektriciteit. Tot 1898 werd Vreeland verlicht door olielantaarns. Op 5 januari 1899 verzocht de N.V. Nederlandse Zuivelfabrieken 'Concordia' de openbare elektrische verlichting der

Een visser aan het werk bij de Vechtbrug.

gemeente Vreeland te mogen uitvoeren. De aanleg van het elektrische net werd binnen een paar maanden gerealiseerd. De kosten voor aanleg, vergunningen en onderhoud van het net kwamen geheel voor rekening van de zuivelfabriek.

Door de eeuwen heen vonden werkzaamheden plaats die de scheepvaart bevorderden. Het kasteel Vredeland was gebouwd in een scherpe bocht in de Vecht. Ter beveiliging van het kasteel werd deze bocht afgegraven, zodat het kasteel geheel door water werd omringd. In de vijftiende eeuw werd deze afgraving verbreed tot vaarwater. Een eind stroomafwaarts werd in 1630 eveneens een bocht afgesneden, waardoor het eiland De Nes ontstond. De huidige loop van de rivier is dus een gegraven en geen natuurlijke loop.

Het dorp Vreeland was over land niet makkelijk bereikbaar. Dit zou duren tot de jaren dertig van de twintigste eeuw, toen de provinciale weg (N201) werd aangelegd. Aan beide zijden van de rivier liep een landweggetje met een jaagpad erlangs. Naar het oosten was er een verbinding via de Kleizuwe, voorheen ook wel Vreelandse Zuwe genoemd, die vanaf het kasteelterrein richting Hilversum liep. In het begin van de negentiende eeuw (1807) werd de Vreelandse laan aangelegd door Amsterdamse ondernemers en eigenaren van buitenplaatsen. Dit om een kortere rijweg te verkrijgen naar Loenersloot om vanaf daar met de trekschuit naar Amsterdam te reizen. Financiers waren Cornelis Freijersum en Dirk Jan Voomborg, twee Amsterdamse welgestelden die in de Vechtstreek hun buitenhuis hadden. In 1843 werd deze weg doorsneden door de Rijnspoorweg van Amsterdam naar Utrecht. De Vreelandse laan werd nu verbindingsweg van het dorp naar het in 1847 verrezen stationsgebouw Loenen-Vreeland en de naam van de weg werd dan ook veranderd in Spoorlaan. De omnibusdienst (een rijtuig met lage banken aan de zijkant) was een paardenwagen die vier maal daags van Vreeland (vertrekpunt De Nederlanden) naar station Loenen-Vreeland reed en vice versa. Er waren ook plannen geweest voor de aanleg van een stoom- of elektrische

tram van Amsterdam naar Utrecht, met een zijtak via Vreeland naar Hilversum. Robert Mack had op 9 maart 1896 een vergunning voor aanleg en exploitatie hiervan ingediend. Zijn plannen zijn echter nooit uitgevoerd.

In de laatste twee eeuwen is er ten aanzien van de omvang van de gemeente weinig veranderd. Het gebied was in 1940 nog even groot als dat van het gerecht in 1795. Na de Tweede Wereldoorlog vond uitbreiding van Vreeland plaats aan de westzijde van Duinkerken. Iets ten zuiden van de Spoorlaan werd tussen 1953 en 1965 de wijk Molenvliet gebouwd.

In de Franse tijd was Vreeland steeds zelfstandig gebleven. In 1851 rees het plan om Vreeland samen te voegen met Nigtevecht. Vier jaar later werden alle plannen in deze richting echter afgeblazen vanwege het verzet van de inwoners. Pas in 1964 verloor Vreeland haar zelfstandigheid. Zij werd als zelfstandige gemeente opgeheven en bij de gemeente Loenen gevoegd. Ondanks dat vele inwoners er ook dit keer niets voor voelden om hun eigen identiteit op te geven, was het tij niet te keren en zo kwam op 1 april 1964 een einde aan het zelfstandige bestaan van de gemeente Vreeland.

Bart Jagt

NOTEN

1. Inventaris van de archieven van het gerecht, de municipaliteit en de gemeente Vreeland, 1574-1964, door drs. F.E. Brouwer en C.J. de Kruijter, Loenen 2006, Inv.nr.1093.
2. Vechtkroniek; tijdschrift van de historische kring gemeente Loenen, nr. 11, 1999. pag. 18
3. Inventaris van de archieven van het gerecht, de municipaliteit en de gemeente Vreeland, 1574-1964, door drs. F.E. Brouwer en C.J. de Kruijter, Loenen 2006, inv.nr. 1093.
4. idem, inv.nr. 416 en 417.
5. idem, inv.nr.13 en 14.
6. idem, inv.nr.763.

OVERIGE BRONNEN:

Vechtkroniek; tijdschrift van de historische kring gemeente Loenen, nr. 14, 2001, pag. 10 t/m 18.

Aalderink, H.J. (red.), Oud-burgemeester van Vreeland en Nigtevecht Jhr. J.A.F. Backer vertelt..., Vreeland 1995.